

*Lojz Kraigher***Ivan Cankar - dramatik¹**

»Namen umetnikov je bil od nekdej, je ter ostane, da naturi takorekoč ogledalo drži: kaže čednosti njé prave črte, sramoti njé pravo obličje, stoletju in telesu časa odtis njega prave podobe.« — Te Shakespearejeve besede je postavil Cankar za moto svojim »Hlapcem«. In ker so tudi ti specifično njegovo delo, smemo misliti, da bi jih postavil pred svoje umetniško stvarjanje sploh. Umetnik naturi ogledalo drži, kaže prave črte, pravo obličje itd. Resnično so v

¹ Članek je bil namenjen »Ljubljanskemu zvonu« 1910, vendar je ostal neobjavljen in se je ohranil v zapuščini (izvirnik v SGM).

Dramatik Lojz Kraigher

zrcalu črte pravilnejše, obličje izrazitejše, slika jasnejša, kakor je tudi fotografija izbrušenejša, markantnejša, čistejša nego predmet sam, ki ga fotografska kamera izlušči iz narave, našarjene s postranskimi nepotrebnostmi, ki vtis predmeta samo motijo in zakrivajo. Človeško oko je nepopoln aparat; zato vidi boljše, če mu stoji ob strani korrepetitor — ogledalo, fotograf. In če hoče opazovati življenje, vrveče in bučeče življenje, mu je na službo korrepetitor — umetnik. Narava sama ali posamezen kos, ki ga izrežemo iz nje, je navlečen z brezokusnim balastom, s katerim je slika zabrisana in zasenčena. Naloga umetnika je sedaj, stvar očediti in otrebiti, da se pokaže jasna in lepa podoba strmečim očem. Umetnikovo delo je torej tudi nekako ogledalo, ki nosi v sebi retuširano sliko — umotvor. In vprašanje je sedaj, *kakšno* ogledalo umetnik naravi drži, da zasiže v njem njegov umotvor! Zrcalo je lahko plosko, gladko in brušeno, kakor sijajna površina vode, ki je ni gubice na njej in ne solnčnega praška. Je pa tudi lahko zgrbljeno in zvalovljeno v slogu in redu ali brez sloga in brez reda, kakor voda v vetru, če plavajo pene in perje po njej. In je lahko lepo sferično izbočeno ali še lepše izdolbljeno, če ne celo v svoji rafiniranosti facetirano. — Kakšno ogledalo vzame torej umetnik v roko, da je podrži naturi? *Realist* si izbere gladko in plosko, *karikaturistu* so na razpolago ostala. In kakšno si je nabavil Cankar? Cankar menjava. Že petnajst let izbira in prebira in še vedno se ne more odločiti za — svoje. A ko bi menjaval samo od slučaja do slučaja: ko bi danes pisal dramo in jutri karikaturu; pa ne: v slučaju samem ga pikne mušica in mora menjavati. V enem in istem umotvoru njegovem gledamo sedaj v plosko, a nenadoma zopet v konveksno ali konkavno steklo. Mnogokrat je njegovo ogledalo sicer plosko, a poškopljeno z blatom: tu je zrasla bradavica na njem, tam se je vzdignila krtina in drugod zopet se je vgreznila mlaka ali je zazijala luknja. Narava je sicer v resnici bradavičasta in krtinasta, blatna in lužasta in luknjasta, poštena in podla, resna in smešna, vesela in žalostna, grda in lepa — vse ob enem in vzpored; s tem pa še ni rečeno, da mora biti tudi umetnikovo ogledalo tako. Samo gladko zrcalo reflektira pravo sliko nature. In če noče umetnik kazati svojih lastnih gob in napak, je pač prisiljen, svoje ogledalo dobro oprati in izbrusiti, predno začne prepisovati iz njega. Ali si izbere sedaj plosko ali kako drugo steklo pravilnih oblik, je odvisno od tega, kakšno podobo nam hoče pokazati. Če je njegov namen napisati dramo, ktere poglavitni znak je *realizem*, potem ni absolutno nobenega dvoma, da mora naturi podržati plosko zrcalo, naj si bo sedaj že banalna črepinja s smetišča, ali preprosto zrcalce za nekaj krajcarjev, ali pa dragoceno ogledalo iz brušenega stekla. Podoba narave mora biti resnična, z vsemi svojimi bradavicami in krtinami, a pomanjkljivosti zrcala samega je ne smejo mešati. In če je bil torej Cankar sédel k mizi in začel pisati »Hlapce«, bi bil moral vedeti, ali hoče komedijo (karikaturu) ali resno in pretresljivo plastično dramo. Tega pa Cankar ni vedel. »Hlapci« so drama, globoka, resnična in plastična drama. A Cankar se je šele v tretjem dejanju domislil, da piše dramo, in šele tu je potegnil iz miznice svoje najbolj izlikano in najumetelnejše polirano plosko zrcalo. Prva dva akta pa je pisal karikaturu — držal je naturi konveksno steklo. Ne rečem ravno, da bi ne bil možen npr. prizor, ko poklekne Komar pred Hvastjo in ga prosi odpuščanja. Psihološko utemeljen bi bil tudi v drami mogoč. Pa Cankar je hotel morda prav posebno udariti po naših brez značajnih političnih razmerah in zato je postavil prizor pred nas kot nekaj čisto vsakdanjega, ob čemer se

drize. Če napiše že dramo ali roman, izberi si
 mod, rabe je vredna, in iztečaj jo tako, da te bo
 vredne! Ivan Cankar vendar hoče živeti rano
 za literarne listovske prihodnje dole, — jaz vrag
 upam, da hoče živeti za prihodnje dole ra-
 ve.

A. P.

Zaključek Kraigherjevega članka o Ivanu Cankarju — dramatik

nihče ne izpotakne, ker ni nič nenavadnega ali presenetljivega. Pisal je karika-
 turo in zato je pustil psihologijo na stran. Ko pa se je zavedel, da je Jerman
 junak drame, je napisal svoja najboljša tri dejanja, je napisal dramo, ki bi
 bila najpopolnejša, ko bi ne bila — hermafrodit. V prvih dveh komedijskih aktih
 je poleg tega pozabil karakterizirati svojega junaka, kakor bi se spodobilo. Kaj
 je bil Jerman pred političnim preobratom? Čitatelj bi mogel celo slutiti, da je
 bil na skrivnem ščurek; saj je bil vendar sumljivo malomaren in mlačen v
 politiki. Spreten dramatik kakor je Cankar bi mu bil moral položiti na jezik
 vsaj par besed, da bi se — četudi samo za hip — malo zabliskalo izza zavese
 pred njegovo notranjostjo. In ko bi bil Cankar napisal ta dva akta šele nazadnje,
 ko se je poglobil že do dna Jermanove duše, bi se gotovo ne bil zmotil in bi ne
 bil gledal v izbočeno zrcalo. Tako pa se je končno sam zavedal, da je napisal
 hermafroditsko delo; in čeprav je postavil pod naslov značaj »drama«, dodal
 je vendar »v petih aktih«; — in ti »akti« donijo tako pikantno in samironizu-
 joče, da nam je hitro jasno, kako je avtor z njimi sam sebe malo potegnil.

Nekaj podobnega se je pripetilo Cankarju tudi pri komediji »Za narodov
 blagor«. Samo da je tam že snov sama na sebi karikatura naših razmer. In kot
 taka torej tudi najprimernejša za komedijo. Vendar je pisana s toliko notranjo
 vero, resničnostjo in čustvenostjo, da napravlja vtis tragedije in ne komedije.
 Torej tudi hermafroditizem. Ne tič ne miš. Cankar je mnogo prečustven, da bi
 mogel hladnokrvno bičati. V svoji resnici in pravicoljubnosti ga tako globoko
 presunja in žali malenkostnost, korumpiranost in brezvestno klikarstvo naših
 razmer, da se vzbuja v njem mnogo več pikrosti nego zbadljivosti, da postane
 v svoji poštenosti ogorčenosti iz zafrkljivca strasten in srdit maščevalec. Satirik
 piše s sarkastičnim usmevom na ustih, Cankarjev nasmeh pa je bridkost in
 njegov bič je namočen v obupu in resignaciji. Ko je pisal »Za narodov blagor«,

se je tako zaveroval v dozdevno resničnost svoje snovi, da ga vsak trenotek zgrabi sveta jeza nad lažjo in sebičnostjo in hinavstvom, da se sredi smeha izpozabi in pomoči nenadoma pero v svojo srčno kri pa nam napiše pretresujoč in porazujoč prizor, ki bi bil povsod na svojem mestu, samo v komediji ne. Tu je bil torej naturi držal konveksno zrcalo, lepo pokrito čez in čez s ploskimi facetami. In efekt je seveda: karikatura, posuta z realističnimi prizori in slikami. — Podobno se mu je zgodilo s »Kraljem na Betajnovi«, kjer je rabil sicer plosko zrcalo, vendar je sršela tudi tam bradavica na njem ali je zevala zaseka. Natura je seveda gobasta; in dobro in podučno je, pokazati tudi v ogledalu, kako gobasta je in smešna; ampak ogledalo samo naj ne nosi gob, če hoče biti slika prava in resnična. In če hoče biti umotvor popoln in enoten, naj bo tudi zrcalo enotno, ne pa menjavano ali sestavljeno ali gobasto. Ker tu je edini vzrok Cankarjevem nevspehom. Umetnik, kakor je on, ne vara s svojimi ponesrečenimi poskusi samo sebe, temveč tudi nas, ki pričakujemo od njega najvišjega. In če upoštevamo njegovo sposobnost, če opazujemo dokaze, ki nam jih daje zanj, se moramo nehotе razkačiti nad njim, ki nas že petnajst let vodi za nos in nam ne prinese obljubovanega in pričakovanega. Beremo drugo polovico »Hlapcev« in se razsrdimo: zakaj nam nisi dal, ko nam bi lahko dal? Občinstvo je že zaigral s prvima dvema aktoma. Karikatura — in celo karikatura s pozo verjetnosti in resničnosti — vznemiri preprostega človeka, ki sluti tudi na sebi udarce, mimo padajoče, in občinstvo stopi v opozicijo proti avtorju še predno se zavé, za kaj pravzaprav gré. In naj potem še toliko vabi, ne sledi mu več in noče videti lepote, četudi je lepota, četudi je splezal umetnik po lestvici na zadnji klin. In zato se razkoračimo tudi mi: pa bi bil napisal nekaj celotnega, enotnega, ali karikatur v celem, ali dramo v celem; laviranje med enim in drugim pa je ravno tako smešno pri Cankarju kakor pri kom drugem. Čemu izzivati ljudi, da začno že v prvih aktih nosove vihati in se zaničljivo mrdati ter zmigovati malovažno z rameni: kaj boš, prijatelj, ko škiliš; ko ne vidiš obraza, kakršen je, marveč popačenega, neresničnega! Čemu izzivati, če ne misliš pisati satire, temveč dramo? In potem jim še ogledalo, še ogledalo jim podrgne ob nos in jih nahruli: takšen si, karikatura si! Ljudje bi se zvijali pod njegovim bičem, in stokali bi in z zobmi šklepetali ob njegovi resnici. Kdo je kriv, da se samo zgražajo, da se izpodtaknejo tu ob bradavico, da tam plusknejo v mlako — in da si konečno oddahnejo in našobijo usta kaj boš *vozgrivec*, ki nalašč potvarjaš življenje, da ga lahko bičaš po svoji volji in — zlobi; saj ne bičaš nas, svojo potvoro bičaš!? —

Enotnih del je Cankar sposoben. To je dokazal s svojim mladostnim delom, z »Jakobom Rudo«, in je dokazal zadnjič s »Pohujšanjem«. Tu gre sicer za velike reči: za ubijanje umetnikov, za potuhnjeno svetohlinstvo in druge različne čednosti, — vendar je vsa stvar tako malenkostna, da skoro v pošteev ne pride pri našem razmotrivanju. Zahtevamo že konečno nekaj velikega od Cankarja. Lahko bi že sklenil svojo mladeniško dobo. Človek se navoli, samo drobtinice pobirati z njegove mize. Pa napiši že dramo ali roman, izberi si *snov*, ki te je vredna, in izdelaj jo tako, da te bo vredna! Ivan Cankar vendar noče živeti samo za literarne historike prihodnjih dob, — jaz vsaj upam, da hoče živeti za prihodnje dobe same.

A. P.

L'écrivain slovène Lojz Kraigher (1877—1959) avait l'intention de publier cet article qu'il avait écrit sur l'oeuvre dramatique de son ami, écrivain slovène très important, Ivan Cankar (1876—1918), en 1910 dans la revue »Ljubljanski zvon« mais on ne le trouva que parmi ses papiers. C'est d'autant plus déplorable parce que son opinion sur Cankar qui à l'époque finissait l'avant-dernière de ses sept oeuvres dramatiques écrites entre 1897 et 1912, »Valets«, est très intéressante. Dans cet article, M. Kraigher reproche l'hermaphrodisme aux trois des pièces de Cankar, à »Hlapci« (Valets), »Pour le bien du peuple« et au »Roi de Batajnova«. Il est vrai qu'un vrai artiste doit représenter »le miroir de la nature« mais ce »miroir« doit être plan et non déformant ou concave. »Les Valets«, c'est une oeuvre dramatique«, dit M. Kraigher, »où la nature exige un miroir plan mais son auteur ne s'en rendit compte qu'en dernier acte tandis que dans les premiers deux actes, il fait la nature se refléter dans un miroir convexe et en donne une caricature. C'est dommage puisque Cankar avait démontré d'être capable d'écrire des »oeuvres harmonieuses« comme le drama »Jakob Ruda« et la comédie »Le péché dans la vallée de Šentflorjan«. Il termine son article en exigeant de Cankar »quelque chose d'important« puisque l'on en a assez de ses oeuvres de peu d'importance. »Quoique tu écrives, un roman ou une oeuvre dramatique, choisis une matière digne de toi et traite-la d'une manière digne de toi!« Cankar ne veut point vivre pour les historiens de littérature des époques futures mais pour les époques futures elles-mêmes.